

Ratko R. Božović
Filozofski fakultet
Nikšić

AGRESIJA I NASILJE U SPORTU

AGRESSION AND VIOLENCE IN SPORT

ABSTRACT This paper seeks to examine to what extent the contemporary mass professional sport includes not only the aggressive success winning aimed toward prestige goals, but also the question of the impertinence of aggression. This impertinence is manifested through the open violence, inappropriate behavior and relationship with others (sport rivals) which are going beyond the limits of spontaneous and creative game. The game is neglected in today's sport. There is another „game“ around a real one. The primary goal is to win at all costs, or, ultimately, not to lose. In order to achieve this, it is „allowed“ to use different means which are destroying the true, impassioned game.

There is an economic interest behind these aggressive and violent tendencies. Sportsmen (players) sell their bodies of their own accord thus becoming destructive and auto-destructive. Everything they do is aimed at reaching a well-defined goal, record or prestige that goes along with material wealth. Their aggression and violence are extorted or derived phenomena and the main strategists that rule the modern mass sport are economic and political forces.

Key words: aggression, violence, sport, sportsmen, game, players

APSTRAKT U radu se nastoji pokazati koliko savremeni masovno-profesionalni sport sobom nosi ne samo agresivno osvajanje uspjeha kao rezultata u svrhu prestiža nego i pitanje drskosti agresivnog, čak i putem otvorenog nasilja, ponašanja i odnošenja prema drugome (sportskom protivniku) bez suštinskih svojstava spontano-stvaralačke igre. Igra je zapostavljena u današnjem sportu; ostvaruje se neka druga „igra“ oko prave igre. Osnovni cilj jeste pobijediti, po svaku cijenu, ili u krajnjem ne izgubiti. A da bi se to postiglo, „dozvoljena“ je upotreba raznih sredstava koja dovode do gubitaka rasplamsane istinske igre.

Iza takvih agresivnih i nasilničkih tendencija stoje, prije svega, ekonomski interesi, gdje sami sportisti (igrači), dobrovoljno prodajući vlastito tijelo, postaju sami destruktivni a i autodestruktivni a sve u cilju osvajanja zacrtanog uspjeha, rekorda i prestiža koji im donosi materijalno bogatstvo. Tako su agresija i nasilje kod sportista, na neki način, iznudene ili izvedene pojave, gdje su glavni stratezi ekonomske i političke sile koje vladaju u savremenom masovnom sportu.

Ključne riječi: agresija, nasilje, sport, sportisti, igra, igrači

Agresivnost profesionalnog sporta – motor uspjeha

Savremeni profesionalni sport skoro da ne može opstati bez uporne borbe za uspjehom, rezultatskim rekordom, ujedno i društvenim (domaćim i međunarodnim) prestižom, te time današnji sport ne može bez agresivnog napada i korišćenja latentnih i otvorenih metoda i sredstava u svrhu dolaženja do planiranog cilja. Agresivna igra postala je vrlina savremenog sporta koja se javno afirmiše. Ona se ne odnosi samo na ofanzivnu nego i na defanzivnu utakmicu ili takmičenje, tj. zasnovana je na boričkom agonu koji se prvo izra-

žava na strategiji onemogućavanja, po svaku cijenu, protivnika da dođe u šansu koja vodi do pobjede. Dakle, prvo se postavlja zadatak na odbrani – isključivanju gubitka, pa onda na strategiji da se i „kroz iglene uši“ dođe do pobjede. Takva kalkulativnost je opasna za ljepotu igre, ali i za čovjekov fiziološki organizam kao trajnu fizičku sposobnost za bavljenje sportom, zbog vjerovatnih teških povreda. Sport je time postao oblikom industrijske robe tejlorske izračunljivosti koja prolazi ili ne prolazi u sportsko-tržišnoj konkurenciji. Zato sport, sve više, postaje mukotrpan rad i to bez slobodnog vremena, bez spontaniteta igre, i ne samo bez zabave u njemu i njim nego i sa malo mogućnosti zabave poslije njega. Kondicija, snaga i brzina pobjeđuju ležernost, lakoću pokreta i razigranu maštu. U fudbalu su, npr., danas postala dva ključna igrača – golman (sa zadatkom da ne primi gol) i gol-igrač (da zabije gol protivniku), što znači najprije i najsigurnije doći do rezultata. Time sport i sportska takmičenja postaju kopija globalne svjetske (ekonomske, političke i vojne) utakmice u nadmoći jednih u odnosu prema drugima. Jedino postaje važno pobijediti, i to utoliko više ukoliko je protivnik bolji. A to se postiže agresivnom igrom u napadu i u odbrani. Đuro Šušnjić će dobro, ujedno i lijepo, reći: „Savremeni (profesionalni) sport više liči na moćan proizvodni pogon, nego na lepu zajednicu ljudi, koja priređuje svečanost za čula i duh. Sportisti sve manje žude za tim da pokažu i dokažu svoju smelost, snagu i veštinu, već teže da steknu novac, moć i slavu“ (objavljeno u: D. Koković, 1990: 11). To je pojava u kojoj se preko sporta obavljaju i izvršavaju društveni, ekonomski i politički poslovi (pobjeda, poraz, napad, odbrana, otpor, rasturanje i razbijanje protivnika, bacanje na koljena i sl.), da bi istovremeno sportsko takmičenje gubilo izvorne osobine igre kao što su: zanos, prirodnost, radost, osjećajnost (Ibid., 1990: 11). Zato nije ni najmanje slučajno to što se u sportu gaji agresivnost. Agresivnost sporta, dakle, potiče iz društvene strukture u kojoj se, po vladajućem poretku vrijednosti, organizuje i stimulise odgovarajući sport, a koji podstiče biološku prirodu i psihi čovjeka da se bori i nadjača protivnika i tako dolazi do željenog rezultata, i u psihološkoj žestini i ushićenosti zadovolji svoje strasti (prije svega materijalne interese i strasti slave). A da bi se agresija manifestovala, mora imati nesumnjiv izvor energije u čovjeku (V. Jerotić, 1989: 18). Kod sportista javlja se nagomilana energija koja se u borbenim takmičenjima prazni agresivnom igrom, da bi kod vatrenih navijača nagomilano nezadovoljstvo njihovom svakodnevnom egzistencijom eksplodiralo na stadionima.

Riječ 'agresija' potiče iz korijena *aggredi* ili od *ad gradi*, gdje *gradus* označava korak a prefiks *ad* – prema, što upućuje na značenje – kretati se naprijed, ići ili koračati naprijed. Nasuprot tome, *regredi* (regresija) znači kretati se nazad (E. Fromm, 1975: 15). Prema tome, od izvornog značenja izvodi se značenje koje se koristi u akciji kao bliže prići, iznenada napasti, ili narodski rečeno – nasrnuti. To značenje se, prije svega, odnosi na napad prema nekom drugom ili prema samom sebi, tj. kao destrukcija ili autodestrukcija, a može i kao oblik odbrane. U kolokvijalnom govoru riječ 'agresija' upotrebljava se u veoma rastegljivom značenju, tako da se može govoriti o agresivnim govorenju,

čak i o „agresivnoj ljubavi“ iako je riječ 'ljubav' na određeni način inkompatibilna riječi 'agresija'. Takođe, agresija se zna izjednačavati sa terminom 'nasilje' i njegovim značenjem, iako je nasilje najizostrenija i najgrublja agresija, što će reći svako nasilje je agresija, ali svaka agresija nije ili ne mora biti nasilje.

Postavlja se pitanje koliko su agresivne radnje stvar nagona i to da li su više vezane za pojedinca ili za grupu ili društvenu organizaciju. Rudi Supek, kritikujući tradicionalne psihoanalitičke teorije koje uzimaju samo jedan ili dva nagona kao stalni izvor agresivnog ponašanja, ističe da se agresivnost pojedinca zna prenositi na društvenu organizaciju ili društvenu grupu, ali da biva i obrnuto kad društvena organizacija ili grupa rađaju agresivnosti i prenose ih na pojedinca, što opet ne znači da svaka društvena organizacija nužno akumulira i kanališe agresivnost (R. Supek, 1973: 63). Samo one organizacije koje po svojoj strukturi ne samo kanališu nego i rađaju, stvaraju, upotrebljavaju i primjenjuju silu i nasilje, snažno djeluju na pojedince da se u različitim oblicima društvenih odnosa agresivno ponašaju. A sâm grupni život, kaže Supek, pogoduje agresivnom ponašanju pojedinaca, čak ih pospješuje, ali ih može i obuzdavati i kanalisati u pravcu racionalne saradnje ili tolerantne konkurencije. Sportsko-ekipni život u grupama profesionalnih igrača uz organizovanje navijačkih grupa može biti pogodan za ispoljavanje agresivnog ponašanja pojedinaca. Društvene organizacije vezane za sportska takmičenja (uprave klubova kao i stručno-trenerski timovi), iako se ne pojavljuju javno ili se tako rjeđe pojavljuju, mogu biti glavni inspiratori agresivnog ponašanja sportista, pa čak, neposredno i posredno, agresivnog ponašanja publike, posebno dijela organizovanih navijača koji čine „jezgra navijačke publike“. „Agresivna akcija ne potiče“, s pravom zaključuje Dragan Koković, „samo od neke spontane, agresivne energije već je [...] rezultat određene spoljašnje stimulacije i autoriteta“ (D. Koković, 1990: 27). Prema tome, sportisti i publika, posebno strastveni navijači, postaju neposredni instrumenti agresivnog ponašanja i djelovanja sportskih organizacija (uprave klubova i trenera), a i instrumenti posredovanja moćnih društvenih organizacija sa nivoa globalne strukture društva. Nasilje u profesionalnom masovnom sportu jeste opšta odlika svih savremenih društava. A njegovi inspiratori su, prije svega, moćne društvene (ekonomske i političke) organizacije kao i posebno sportske organizacije. Tu pojavu, s pravom ističe Ljubinko Pušić kada kaže: „Ne može biti sumnje da nasilje u sportu i oko sporta predstavlja pojavu koju nije u stanju da izbjegne ni jedno savremeno društvo. Može se govoriti samo o različitim oblicima i shodno tome različitom intenzitetu njihovog ispoljavanja. Takođe se čini nespornom teza da se urbano ispostavlja kao najširi ekološki okvir za manifestaciju dominantnih procesa i istovremeno prostorno-društveni centar iz koga se ove pojave 'emituju' na najšire okruženje“ (Lj. Pušić, 2001: 85).

Moćni postindustrijski društveni sistemi koji organizuju veoma produktivnu i efikasnu proizvodnju u kojoj se mnogo bolje zarađuje nego ikada u prošlosti, ipak, uz tu materijalnu proizvodnju, proizvode bol, frustracije i nemoć

na individualno psihološkom planu. Otuda, prema Markuzeu, proizilazi da odgovornost za organizaciju čovjekova života leži u društvenom sistemu, tj. u ukupnim društvenim ustanovama koje određuju, zadovoljavaju i kontrolišu njegove potrebe. „Agresivni poticaj udara u prazno – ili zapravo mržnja se sukobljava sa nasmijanim kolegama, zaposlenim takmičarima, poslušnim službenicima, korisnim društvenim radnicima koji svi vrše svoju dužnost i koji su nevine žrtve“ (H. Marcuse, 1955: 93). Sportisti, inače, postaju „najposlušniji službenici ili radnici“, posebno zbog podudaranja ličnih interesa sa interesima moćnih društvenih ustanova, gdje se uspjeh nastoji postići svim sredstvima iako u okviru reglementiranih pravila i normi sportskih takmičenja, a i ne tako rijetko skrivenim zaobilaženjem te sportske reglementacije na domaćem i međunarodnom planu. Prema tome, agresivnost u sportu i agresivnost koja proističe iz sporta direktno su izvedeni iz strategije osvajanja svih prostora ljudske egzistencije koju nameće struktura ekonomske moći i političke vlasti globalnog društva.

Osvajanje uspjeha u sportu nasilnim metodama

Savremena civilizacija prepuna je različitih oblika nasilja, i to kako u realnom životu ljudi tako i u imaginarnim formama sa poplavom masovne kulture. Profesionalni sport, i to u veoma različitim oblicima ispoljavanja, ne isključuje se iz tih tendencija savremenog svijeta. „Utakmice, spektakularni plesovi i opasne trke, masovne izložbe i sastanci, sve je to potrebno i kao kompenzacija i da bi se pokrenule animalne potrebe iz njihove nepokretne obamrlosti“ (I. Kuvacić, 1979: 169). U savremenom razvijenom svijetu svaku volju za uspjehom obavezno prati sticanje profita. Zato nije slučajno to što se sportska igra, utakmica, takmičenje, pretvaraju u agresivnu borbu za rezultat, rekord, prestiž. U to se uključuje i publika, i bez sopstvene koristi upotrebljava sva dostupna sredstva da bi ostvarila slast pobjede. „Ako nema smrti ili opasnosti od smrti, publika smatra da je prevarena. Miroljubive igre kao što je košarka ili konjske trke moraju biti praćene klađenjem, da bi bile isto tako uzbudljive kao rodeo ili mototrke“ (Ibid.). Sportski stadioni postaju arene za ispoljavanje nagomilane i potisnute agresije koja lako eksplodira u najsurovije oblike nasilja. To se, prije svega, dešava kod mlade generacije a pogotovu onih njenih slojeva koji u realnom životu ne zadovoljavaju potrebe prema svojim aspiracijama. A kada se ne zadovoljavaju na pravi način neke osnovne potrebe kao što su glad, žeđ, seks i dr., onda, pored toga što te potrebe naprosto ključaju u čovjekovoj prirodi, javljaju se i sekundarne ili derivativne potrebe kao što su takmičenje, borbenost, uspješnost, ekspanzivnost, s ispoljavanjem u agresivnoj formi koja ide sve do najekstremnijih oblika nasilja. No, uopšte sa otuđenjem sportske igre od bitnih svojstava istinske igre javljaju se različiti oblici nasilja koji provociraju publiku, posebno „navijačka jezgra“ koja se znaju vandalistički i destruktivno ponašati. „U sportskom svetu, pa i u nas, sportski susreti se sve više legitimišu brutalnošću. Zanimarivanje pravila ponašanja dovodi do sve izrazitijeg nasilničkog ponašanja. U tom pogledu fudbalski susreti su na prvom mestu“ (A. Kerković,

1983: 349). To se, pogotovu, događa u nekim odlučujućim momentima takmičenja, kada je u pitanju osvajanje određenog mjesta, posebno prvog, ili još više kada je u pitanju opstanak na određenom rangu takmičenja, npr. opstanak u prvoj ligi. Tada se ne biraju sredstva, samo da se dođe do planiranog i željenog rezultata. Evo kako to Ljubidrag Simonović, bivši vrhunski košarkaš, kaže: „Ako situacija na tabeli ne obećava ništa dobro, onda se na pobjedu ide 'po svaku cenu'. Kada je u pitanju opstanak u ligi, onda 'nema ni za koga pardona'. 'Ma da ti je rođeni burazer, imaš sve zube da mu izbiješ'!“ (Lj. Simonović, 1981: 39). Veoma je širok dijapazon oblika upotrebe nasilja u profesionalnom pa i u poluprofesionalnom sportu. U stvari, svi oni oblici koji se koriste da bi se došlo do planirano-željenog rezultata, a izvan su *fair-play* sportske igre kao nadmetanja i konkurencije u kvalitetu igre, predstavljaju manje-više oblike skrivenog ili otvorenog nasilja u sportu. No, pored toga što postoje različiti oblici skrivenog nasilja u sportu, nijesu rijetke pojave otvorenog brutalnog nasilja u kojima se gube životi ljudi, i to ne samo onih koji se nađu u direktnom međusobnom sukobu zbog sporta ili oko njega nego i nevinih i mirnih posmatrača sportskih utakmica. Ali, istina je kako to zaključuje Kristofer Laš, da nasilje gomile ne proizlazi, kako se to često jednostavno smatra, iz same prirode nasilnosti modernog sporta i navike da se takav sport shvata preozbiljno, nego, naprotiv, što se sport i sportska igra ne shvataju u duhovnoj mjeri ozbiljno, a i što nema pravila koja bi na pravi način obavezivala ni igrače ni gledaoce (Ch. Lasch, 1986: 124). A kada je riječ o vandalističkim i uopšte destruktivnim nastupima huliganskih navijača jednih na druge, te na protivničke igrače, sudije i na materijalne objekte, ne radi se o ludacima koji ubijaju nego o normalnim, posebnim slučajevima „hipertrofirane normalnosti i izvjesne neurotičke karakterne normalnosti“. Naime, kako Dejvid Kuper ističe za savremeno društvo, radi se o tome „kako stvaramo disciplinovanu neposlušnost“ uopšte u društvu u kojem se javljaju oblici „normalnog ludaka“ i oblici „jezika ludila“ koji se mogu na razne načine ispoljiti i opet uklopiti u postojeći red stvari. Takva disciplina predstavlja pravi način da se kaže „Ne“, „ne“ nadzoru, ali i nadu za ponovno strukturisanje uništenog (D. Cooper, 1986: 36–37). Društvo je često protivurječno u pogledu toga koliko stvara uslove društvene ravnoteže, kohezije i unutrašnje stabilnosti. Naime, postoji bitna razlika između javne aklamacije o redu i harmoniji društva i realne prakse odigravanja niza oblika nesaglasja i pritajenih, čak i jasno izraženih nasilnih ataka pojedinaca i različitih društvenih grupacija. To će Hans Toh dobro zapaziti: „Društvo često propoveda nenasilje, a istovremeno stvara sve pogodnije uslove u kojima to nasilje postaje privlačno velikim segmentima stanovništva. Idealno uzevši, društvene reforme trebalo bi da idu rame uz rame sa kompanijama protiv subkulture agresije“ (H. Toh, 1978: 306). Inače, H. Toh smatra da društvo treba da funkcionalistički stvara uslove kao što su materijalni progres, unapređenje međuljudskih odnosa i ponašanja, u kojima nema mjesta za one agense koji izvlače ličnu (sebičnu) korist iz destruktivnosti, kao ni za one osobe koji upravljaju razaranjem velikih razmjera. Posebno mjesto i važnost on daje civilizovanim međuljudskim odnosima i ponašanjima, sa naglaskom na

nesebičnosti i samopouzdanju, odnosno svemu onome što vodi pozitivnom komuniciranju. Koliko bi sport i uopšte sportska takmičenja mogli da budu „ambasadori mira“ u odnosu na to kako se praktikuju – „rat s prijateljskim oružjem“ (K. Petrović) ili određenije rečeno sportski rat čak do nemilosrdnog oblika sa sopstvenim uništenjem, a pogotovu uništenjem protivnika – mnogo više zavisi od društvenih okolnosti nego od samog sporta kao posebne aktivnosti. Prema tome, ako sport nije „slijepi odraz stvarnosti“ a ono je ipak dio stvarnosti, dio postojećih društvenih odnosa, te bez obzira na to što posjeduje do izvjesne mjere svoju samostalnu ulogu, opet je sa tom ulogom integrisan u cjelokupna politička i ekonomska kretanja svijeta. „Višeslojnost svjetskih problema čini njegovu situaciju složenijom nego što to nekim na prvi pogled izgleda. Svijet je došao do takvog stadija saovisnosti da se sport i sporski odnosi ne mogu zadržati na društvenim granicama“ (K. Petrović, 1983: 137). Ove refleksije K. Petrovića o relaciji sporta i opštedruštvenih kretanja u svijetu moraju se dopuniti i konstatacijom da u sportu, kao uostalom i u svim drugim oblastima društvenog života, moćne svjetske sile diktiraju način i tempo sportskih takmičenja i postizanja rekorda, iz kojih proizlaze oblici agresije i nasilja u sportskim događanjima.

Još je Frojd upozoravao na čovjeka kao na ne baš tako krotko biće, koje ne samo što umije da se brani od napada drugih, nego je i biće koje po svojim nagonskim svojstvima u velikoj mjeri zna da se agresivno odnosi prema drugima. Čovjek zna da bližnjeg ne samo iskoristi kao pomagača već i kao seksualni objekat, da na njemu zadovolji svoju agresiju, da bez naknade iskoristi njegov rad, zna da prisvoji imovinu drugog, da ponizi tog drugog, da mu pričinu bol, da ga muči i konačno da ga i ubije. Frojd naglašava da se svirepa agresija obično hvata za neku provokaciju ili se stavlja u službu neke zamisli, gdje se cilj i blažim sredstvima može postići. Ali, ukoliko su takva sredstva nedovoljna, onda se ne preza ni od najgrubljih sredstava. U stvari, biraju se najpovoljnije okolnosti čim otpadnu duhovne kontrasile koje obuzdavaju agresiju, što razobličava čovjeka kao divlju zvijer (S. Frojd, 1984: 318). A kada je riječ o kulturi, onda će Frojd s pravom naglasiti: „Bili bismo nepravični prema kulturi ako joj pri tome zameramo da teži da iz ljudskih aktivnosti odstrani sukob i takmičenje. Oni su, očigledno, neophodni, ali po značenju suparništvo nije isto što i neprijateljstvo, već se zloupotrebljava kao povod za to“ (Ibid.). A sportske aktivnosti često postaju povoljan poligon da se iz suparništva eksponiraju kao oblici neprijateljstva i nasilja. „Agresija mora biti“, poručuje Frojd, „strahovita prepreka kulturi čim odbrana od nje može da unesreći isto koliko i sama agresija. Takozvana prirodna etika nema ovde šta da pruži osim narcističkog zadovoljstva – mogućnosti da se smatramo boljim od drugih“ (Ibid.). Kada okolnosti koje nameće određeni kulturni kontekst, dominantni poredak vrijednosti i uopšte strategija globalnog društva forsiraju vrhunski profesionalni sport na uštrb njegovanja drugih elemenata fizičke kulture, onda se postavlja pitanje čemu sve to služi ako ne, prije svega, prestižu vladajućih društvenih struktura i zadovoljavanju njihovih interesa.

***Fizička kultura kao kompenzacija
od mogućih oblika agresije i nasilja***

Fizička kultura jeste, posebno kod mlade generacije, djelatnost i način korišćenja jednog dijela slobodnog vremena koji direktno doprinosi fizičko-psihološkom zdravlju, energiji i ličnoj stabilnosti pojedinaca pa i društvenih zajednica u kojima pojedinci egzistiraju. Kontinuirano aktivno odnošenje prema vlastitom tijelu ne stvara samo bolje prednosti fizičko-biološke spremnosti čovjeka nego, uporedo s tim, i bolju psihološku uravnoteženost kod istog tog čovjeka. A izvedeno iz toga, to takođe doprinosi uspostavljanju boljih odnosa među ljudima u različitim formama ljudskih zajednica. Određeni oblici fizičke kulture odigravaju se u spontanitetu igre i opuštenosti zabave, gdje se čovjek istovremeno fizički rekreira i psihički relaksira. Čak i onda kada se čovjek samostalno fizički rekreira, izolovano od drugih, stvaraju se izvjesne pretpostavke njegove veće društvenosti, po principu, veće pokretljivosti na osnovu te rekreacije i time veće mogućnosti susretanja sa drugim ljudima. To posebno ima vrijednost u vrijeme čovjekove fizičke pasivnosti poslije svih obaveza koje proističu iz nužnog rada i drugih pratećih obaveza svakodnevne egzistencije, lične i porodične. „Međutim, sredstvima fizičke kulture vršimo neposrednu kompenzaciju kod izrazite negativne ljudske situacije, koja se ogleda u nedovoljnoj fizičkoj aktivnosti. Najbolji način da se pomogne čoveku koji je naglo promenio sadržaj života, koji je prestao da se kreće – nalazi se u igri, sportu i gimnastici“ (Ž. Živanović, 1975: 9). Neki direktni stručnjaci fizičkog vaspitanja simplifikovano dijele slobodno vrijeme koje čovjek koristi za osvježavanje svoje egzistencije na dva dijela – *pozitivno* i *negativno* korišćenje slobodnog vremena. Tako to čini Srbislav Vučković, prema kome se pozitivno korišćenje odnosi na aktivno, pasivno (posmatračko, perceptivno) i stvaralačko rekreativno. Aktivno vrijeme, kao što je npr. amatersko bavljenje sportskim aktivnostima, ima prednost u odnosu na pasivno posmatranje drugih koji se bave sportskim aktivnostima. U negativne oblike korišćenja slobodnog vremena Vuković ubraja razne oblike devijacija, kao što su: kocka, pijančenje, lutanje bez cilja i tome slično, koje ne samo da ne doprinose efektima razvoja individue, već time još smetaju drugim individuama da sadržajno i kulturno racionalno koriste slobodno vrijeme. On, takođe, ističe značenje korišćenja slobodnog vremena u pogledu kvantitativne i kvalitativne određenosti (vrednovanja) slobodnog vremena. U stvari, koliko god nastoji da svoju istraživačku pažnju usredsredi na oblast fizičko-rekreativnog korišćenja slobodnog vremena, pogotovo kada već pominje devijantne tendencije (ne)slobodnog vremena, ipak je neshvatljivo da uopšte ne pominje druge oblike (van fizičke kulture i njenog dijela kao što je fizička rekreacija) korišćenja slobodnog vremena. Takođe, on fizičku rekreaciju, ili, još uže, amatersko bavljenje sportskom aktivnošću, identifikuje sa stvaralačkom rekreacijom, što je ipak pretjerano, tj. svako označavanje koje predstavlja više od rekreativnog obilježavanja zaista je njegovo neadekvatno određenje. Iako S. Vučković ističe značajnu prednost aktivnog

korišćenja slobodnog vremena u odnosu na njegovo pasivno korišćenje, ipak je čudnovato da ne uviđa koji su sve nedostaci pasivnog korišćenja, koji ne samo što negativno djeluju na ljudsko zdravlje, nego i čovjeka pretjerano umiruju u različitim oblicima otuđene egzistencije ostavljajući ga pomirenim sa sopstvenim nezadovoljstvom.

Stvaranjem potrebe za njegovanjem u društvu fizičke kulture, pogotovu kroz različite forme rekreacije kod raznih kategorija građana, posebno mladih, u današnje vrijeme raznih devijantnih tendencija, predstavlja preventivnu mjeru u pogledu izbjegavanja onih iskušenja mladih koja ih direktno vode u destruktivne i autodestruktivne pojave individualnog i grupnog karaktera. Za razliku od fizičke rekreacije, kao fizičkog vježbanja „za svoju dušu“, profesionalni sport, masovan (po publici) i strogo institucionalizovan, predstavlja još, kroz različite oblike agresije i nasilja, „odušak“ od raznih frustracija i uopšte društvenih zategnutosti. Tu ulogu savremenog sporta dobro uočava Božo Milošević kada kaže: „Masovan i dobrim delom, društveno institucionalizovan (organizovan) način za ublažavanje društvenih i, posebno, radnih frustracija izražava se u sportu i aktivnostima oko njega. U tom pogledu, sport se pojavljuje kao moderna delatnost u kojoj se sažima nasilje (agresija), kao 'odušak' kriznim (napetim) odnosima u raznim segmentima globalnog društva i, posebno, u uslovima rada“ (B. Milošević, 2001: 148). Različiti oblici agresije i nasilja koji često nastaju zbog frustracija sa kojima se čovjek sreća u svakodnevnom životu, nijesu nezavisni ni od pasivnog gubljenja vremena kada čovjek ne zna ni gdje je ni kuda će. „Neke situacije pokazuju naročitu težnju da izazivaju agresivnost i svaki će pojedinac u tim situacijama pokazati stepen agresivnosti. Ali značajan je momenat da neki pojedinci u određenoj situaciji pokazuju više agresivnosti nego drugi i mogu *po pravilu da je pokazuju više u mnoštvu raznovrsnih situacija*. Dovedeni smo do zaključka da takvo karakteristično ponašanje izražava 'osobinu' agresivnosti kod datog pojedinca“ (D. Kreč, R. S. Kračfild, I. L. Balaki, 1972: 107–108). A sportska takmičenja danas, naročito na osnovu svoje organizacije i usmjerenja, permanentno stvaraju pretpostavke za agresivno ponašanje sportista – igrača i publike, gdje se ide do najsurovijih oblika nasilja. Društvo ne stvara preventivne mjere kako bi eliminisalo te situacije koje pretpostavljaju uslove za ispoljavanje agresivnosti, nego, naprotiv, te agresivne pojave smatra nekim oblikom „ventila sigurnosti“ za odušivanje agresije, tj. manje opasnim za društvo ako se odigrava na stadionima, uopšte sportskim borilištima, nego ako se to događa na trgovima i ulicama sa uperenošću protiv vladajućeg poretka vrijednosti. Ukoliko društvo više zanemaruje amatersko bavljenje sportom, fizičku rekreaciju i uopšte fizičko vaspitanje kroz školski sistem, a naspram toga preforsirano profesionalizuje, institucionalizuje i komercionalizuje vrhunski (manjinski) sport, utoliko više stvara uslove omasovljenja pasivno-posmatračkog i euforično navijačkog bavljenja sportom. Eto „prilike“ da mnogi frustrirani pojedinci organizovani u buntovničke grupacije ispoljavaju svoje impulsivne navijačke strasti, usmjeravajući ih u raznorodne oblike agresije i nasilja. Moramo biti svjesni i toga da

agresija, kao i nasilje u sportu nijesu nezavisne kategorije od globalnog društva kojem inače pripadaju. „Naime, nasilništvo u sportu nije moguće posmatrati izvan konteksta društvenog nasilja uopšte, jer je ono samo jedan od njegovih segmenata, za koji je javnosti više nego za druge oblike pribavljen atribut 'normalnosti' i abolicije“ (M. Bošković, 2001: 162). No, moramo biti svjesni istine da društveno organizovanje i stvaranje preduslova njegovanja fizičke kulture nije dovoljan uslov interiorizovanja ličnih potreba za bilo koji oblik fizičke aktivnosti, ako u društvu nedostaje niz drugih uslova za zadovoljavanje i dalje razvijanje raznovrsnih ljudskih potreba. To, u stvari, predstavlja samo palijativnu mjeru gdje čovjek samo trenutno, samozadovoljavajući se, odlaže svoju nevoljnu poziciju u društvu. Prema tome, kompenzaciona uloga koju fizička rekreacija može imati od svih ljudskih nevolja koje čovjeka sretaju u svakodnevnoj egzistenciji nije dovoljna za ostvarivanje njegove sreće i slobode, jer su opet veće mogućnosti da takvi uslovi života čovjeka usmjere u destruktivno ili autodestruktivno, a može i jedno i drugo, ponašanje i djelovanje. „Ako on (čovjek – um. R. R. B.) doživljava samo nepotpuno zadovoljene većine svojih potreba, stalno zadovoljavanje jedne određene potrebe može dovesti do fiksacije na tu potrebu. Njegov prag izazivanja te potrebe postaje sve niži i niži i on će uporno težiti ka traganju za zadovoljenjem te potrebe u svojim odnosima sa stvarima i ljudima“ (D. Kreč, R. S. Kračfild, I. L. Balaki, 1972: 77). A sama fiksacija za tu usmjeravajuću potrebu lako proizvodi agresiju i upotrebu nasilnih metoda i sredstava da se potreba zadovolji bez obzira na to koliko postizanje cilja može unesrećiti druge ljude.

Oblici agresije i nasilja u sportu

Kada je riječ o agresiji i nasilju u sportu, onda ono prvo što se nameće u promišljanju ove pojave odnosi se na same sportiste, odnosno kako sve to raznim represivnim mjerama djeluje na sportiste, sportske pripreme i sportska takmičenja da bi se iz sportista izvukao maksimum energije i učinka za postizanje što boljeg rezultata, rekorda, a odatle profita i posebno društveno-političkog prestiža. Aleksandar Kerković iznosi neka sociološka tumačenja nasilja u sportu, a koja se odnose na sportiste u pogledu toga kako bi se što više izvukao sportski uspjeh iz sportskih takmičenja. Prije nego što izložimo šest oblika nasilja u sportu, koje ističe A. Kerković, a koja se, prije svega, odnose na agresiju i nasilje nad samim sportistima, nameće se potreba da se prvo ukaže na njegovu sljedeću tvrdnju: „Mahnita trka ka komercijalizaciji i profesionalizaciji sporta dovela je do toga da on postane unosan posao u kojem može dobro da se zaradi. Tako smo počeli sve više da se udaljujemo od stvarnih vrijednosti sporta; za uzvrat, dobili smo sportska takmičenja koja se sve više odlikuju nasiljem i brutalnošću“ (A. Kerković, 1983: 349). Anomalije u sportu, prema Kerkoviću, mogu biti:

1. *Agresivno i nasilničko ponašanje nad sportistima javlja se kod svih kategorija, od vrhunskog do amaterskog sporta.* To obuhvata: izgrede sportista,

što posebno dokazuju brojne kazne prema njima; agresije na sudije, čak do ubistava sudija zbog dosuđivanja penala ili prekida utakmica zbog fizičkog napada na sudije; te nasilja igrača jednog tima nad igračima drugog tima, kao i publike prema sportistima i obrnuto.

2. *Pretjerana dužina i intenzitet treninga sve više opterećuje i iscrpljuje organizam sportista.* Sve je usredsređeno na uspjeh, što sportisti prihvataju zbog sopstvenih zarada, gdje se čak privremeno zaliječuju povrede i bolest samo da bi se postigao trenutni uspjeh, nezavisno od rizika trajne onesposobljenosti.

3. *Doping-kontrola ugrožava organizam sportista i istovremeno dovodi do manipulacije takmičenjem.* Da bi se postigao rezultat i to bez realne zasluge, koriste se: vitaminske injekcije, sredstva za umirenje, transfuzije krvi, lokalni anestetici, elektrostimulacije i dr. To dovodi do sumnje u etiku ljekara, specijalista sportske medicine, pogotovo što te represivne mjere dovode u pitanje zdravlje, pa čak i život sportista.

4. *Trening i takmičenja sa nehumanom orijentacijom obuhvataju i djecu čak predškolskog uzrasta, kao što je npr. „rana sportska specijalizacija“.* Naime, sa djecom radi se kao sa čistim „biološkim materijalom“ ili, još gore, kao sa „stvarskim predmetom“ samo da bi se otkrili i pripremili budući svjetski takmičari i eventualni rekorderi. Kerković ističe da se svugdje u svijetu vodi borba za skraćenje radnog vremena, a za uzvrat tome produžetak treninga i svih obaveza u vezi sa sportom, do te mjere da mladi sportisti treniraju i 50 časova nedjeljno.

5. *Usavršavanje sportskih rekvizita i sprava ide na račun zdravlja sportista.* Sportski rekviziti i sprave ubrzavaju stizanje do cilja (uspjeha), ali isto tako ugrožavaju život. Nije slučajno da je as alpskog smučanja Karl Schanz poslije slasti pobjede sa zadržkom straha rekao: „Uspio sam preživjeti!“, a da drugi nijesu imali ni šansu da to za sebe kažu, kao John Semmelink i Toni Mark, jer nijesu preživjeli svoj pokušaj da dođu do uspjeha. Tome treba dodati još nešto, a to je da rekviziti i sprave tjeraju takmičare u pobjedu po cijenu gubitka života, gdje takmičar još krade pobjedu rekvizitima ili spravama po kriterijumu, kako je to Brana Crnčević sarkastično izrekao: „Mrzim trke, konj pobjeđuje, a jahač dobija venac“.

6. *Psihološka priprema profesionalnih sportista kao motivacija za postizanje željenog rezultata predstavlja pravi „psihološki doping“.* To je tipični psihološki presing na sportiste, što oni koriste kao kompenzaciju u pravcu potpuno hladnokrvne i bezosjećajne agresije na protivničke igrače, gdje se koristi nekontrolisana energija na užtrb spontane i kreativne igre samo da se dođe do (ne)zasluženog rezultata, uspjeha.

Na osnovu postavljene pozicije profesionalnog sporta u društvu, opštih društvenih okolnosti, kulturnog konteksta i, napokon, na osnovu svih frustriranosti gledalaca, nastaju izražena agresivna i nasilna reagovanja podgrupa ili potpublika u okviru globalne publike, koja znaju da se kreću do najbrutalnijih javnih, pa i tajnih ili anonimnih, istupa. U tim istupima nijesu pošteđeni mnogi nevini ljudi, koji nemaju nikakve veze sa uzrocima sukoba, čak neki nijesu ni sa

intimnim navijačkim osjećanjima, ali ipak stradaju, i to ne samo bez svoje krivice, nego i bez namjerne krivice izazivača nereda, agresije i nasilja. Nekada nasilje proističe iz emotivnih naboja silnika otrgnutih od racionalnih rasuđivanja, pogotovo otrgnutih od efikasne socijalne kontrole. Edgar Moren će takve oblike nasilja označiti upotrebljivim sintagmama: *metama nasilja* i *poludjelim nasiljima*. Takođe, on će upozoriti da se neki oblici nasilja ne moraju izražavati fizičkom silom bez obzira na to što mnoga zastrašivanja i prijetnje nose sobom ogromno potencijalno nasilje, koje opet biva lišeno primjene brutalne sile. „Prinuda i prisila predstavljaju revolt nasilje. Prema tome, *nasilje revolta* se može pretvoriti u jedno sredstvo koje će skršiti zastrašivanje i biti spasonosni odgovor na prinudu“ (E. Moren, 1983: 305).

Nacionalistička divljanja znaju da eskaliraju u nasilje do neslućenih razmjera za vrijeme utakmica između ekipa iz međusobno suprotstavljenih država. „Stvari samo još pogoršavate“, upozorava Dž. Orvel, „ako pošaljete momčad od jedanaest igrača, s aureolom nacionalnog šampiona, da se bori protiv suparničke momčadi, dozvoljavajući pri tom osjećanje da će poražena nacija 'izgubiti obraz'“ (G. Orwel, 1977: 161). Koristeći ovu Dž. Orvelovu misao, Dragan Koković će je i dopuniti na sljedeći način: „Ako svemu navedenom dodamo i 'zvanični nacionalizam' kao 'strategiju vladanja' i usmeravanja svesti masa, onda nije čudo što stadioni postaju mesto rituala, a mladi ljudi njihove žrtve“ (D. Koković, 1990: 109). Uostalom, ne potvrđuje li to, na pravi način, izjava izrazito nacionalističko-političkog vođe F. Tuđmana, predsjednika „nove“ Hrvatske, kada na Evropskom prvenstvu u košarci u Grčkoj javno istakne da bi bio srećniji ako Hrvatska pobijedi Jugoslaviju, nego ako bez te pobjede zauzme prvo mjesto. Taj njegov otvoreno i javno izrečen stav jednostavno je operacionalizovala „njegova košarkaška reprezentacija“ na dodjeli medalja za prva tri mjesta, kada je sa najvećom dozom neukusa, zasnovanog na mržnji, napustila ceremonijalno mjesto treće pozicije u momentu kada su se njihovom najvećem i ujedno najneomiljenijem protivniku, tadašnjoj (trećoj) Jugoslaviji, dodjeljivale zlatne medalje za osvojeno prvo mjesto. Drugi primjer, bez osvojenih medalja, čak i bez kvalifikovanja jedne ili druge suparničke ekipe za dalji rang takmičenja, dogodio se na Svjetskom prvenstvu u fudbalu, kada Irak (kao vojno-ratni gubitnik od istog protivnika) do besvijesti slavi pobjedu nad SAD, tj. nad najvećim agresorom na njihov nacionalni ponos i državni integritet, taman tako kao da je protivnika pobijedio u oružano odbrambenom ratu.

Nijesu tako rijetke katastrofalne posljedice od nasilničkih ponašanja i djelovanja razularenih navijača na sportskim utakmicama, gdje je nasilje u prvom, a sportska igra u drugom planu. U takvim situacijama „pada u vodu“ svaki smisao sportskih takmičenja kao konkurentnog nadmetanja u igri. Gube se jednostavno kriterijumi na osnovu kojih bi se moglo uspostavljati određena reglamentacija u sportskim takmičenjima. Ivan Kovačević registruje neke najuznasnije događaje na fudbalskim utakmicama sa kobnim posljedicama – velikim brojem mrtvih i povrijeđenih gledalaca, čiji su jedni uzroci nesrećni slučajevi (požar, popuštanje građevinske konstrukcije, bezrazložna panika), a drugi oni

koje proizode same navijačke strasti, kao što su tuče između navijačkih suprotstavljenih klubova ili tuče između navijača i policije. Karakterističan je slučaj što se desio 28. maja 1985. godine, na stadionu „Heysel“ u Briselu (na neutralnom terenu), i koji se odigrao čak jedan sat prije finalne utakmice Kupa evropskih šampiona u fudbalu između italijanskog „Juventusa“ i engleskog „Liverpula“. „Epilog“ je bio 30 poginulih i oko 350 povrijeđenih gledalaca. Navijači „Liverpula“ su čak došli pripremljeni na nemilosrdni sudar sa navijačima „Juventusa“. Tako je fudbalska utakmica potisnuta u drugi plan, dok su vandalizam i destrukcija izbili u prvi plan, a koji je ostvaren na najbrutalniji i najsvirepiji način (I. Kovačević, 1987: 71–73). Jedan od novijih primjera užasne nesreće na fudbalskoj utakmici odigrao se u Gani (2001. godine), izazvan sukobom navijača i policijskih snaga, koji je ostavio pustoš od preko 100 mrtvih ljudi. Uzroke ovakvih pojava, ponašanja i djelovanja navijača, Ivan Kovačević smatra, ne treba tražiti na etnoeksplikativnom planu u smislu obožavanja svoga kluba i zajednice iz koje se dolazi, nego na bazi suprotstavljenosti navijača i njihovih „idola“. Naime, objekat identifikacije jesu sportisti (posebno fudbaleri) koji su slavni, bogati, privilegovani, dok bi obožavaoci na potpuno drugom kraju te hijerarhijske ljestvice bili siromašni, nezaposleni i anonimni ljudi, čak često društveni autsajderi. Tome treba dodati i potpuno različito dodjeljivanje uloga na utakmici: jedno su posmatrači a drugo igrači; jedni pasivni a drugi aktivni u sportskom događanju. Kovačević dalje eksponira svoju tezu u smislu da se opozicija u samom fudbalskom ritualu razrješava direktnom akcijom kao funkcionalnom spoju ilinx-a i agona. Inače, navijačka jezgra sve manje reaguje na kvalitet i ljepotu na osnovu kojih se postiže prava igra (lijep gol, dobra akcija, efektan potez, fer ponašanje, razigran dribling i sl.), a sve više na „negativne impulse“ (gruba igra, pogrešno suđenje, nezaslužena pobjeda, namještena utakmica). „Ako se prihvati stav da navijači sve manje reaguje a sve više rade, deluju (viču, skaču, pevaju, guraju se, tuku), onda je razumljivo da su prvo nestale reakcije na 'pozitivne impulse' dok se nešto sporije gube one na 'negativne'“ (Ibid., 81). Koliko ova teza, koju iznosi Ivan Kovačević, pogađa u potpunosti istinu (vjerovatno je plodna, pored ostalog, kao dio istine) pitanje je, ali je ipak veoma interesantna za dalje istraživanje i eventualno njeno verifikovanje.

Kada je riječ o destruktivnosti ili nanošenju bola drugome, onda se postavlja pitanje da li je to sekundarno ili izvedeno ponašanje, dakle, ne primarna motivacija. Sve više preovlađuje, tvrdi Abraham H. Maslov, mišljenje da je neprijateljsko i destruktivno ponašanje rezultat nekog vidljivog razloga, reakcije na neko drugo stanje koje je proizvod, a ne prvobitan izvor. A ljudsko ponašanje, kaže Maslov, nije samo determinisano unutrašnjom motivacijom već i spoljašnjim faktorima. U stvari, određeno je: 1) sklopom karaktera, 2) pritiskom kulture, i 3) neposrednom okolnošću ili poljem. Tako destruktivno ponašanje determiniše splet ova tri faktora, a ne samo specifičan instinkt kako neki to simplifikovano tumače (A. H. Maslov, 1982: 172). Na taj način su mnoga ponašanja u sportu, ili bolje reći u vezi sa sportom, baš determinisana svim

trima faktorima i to sa različitim udjelom, što zavisi od osobnosti pojedinaca kao i grupacija kojima pojedinci pripadaju.

L i t e r a t u r a

- Bošković, Milo (2001), *Kriminološki aspekti nasilja u sportu*, Banja Luka: Defendologija, godina IV, br. 10, avgust.
- Cooper, David (1986), *Jezik ludila*, Zagreb: Naprijed.
- Frojd, Sigmund (1984), *Iz kulture i umetnosti* (Poglavlje: *Nelagodnost u kulturi*), Odbrana dela, Knjiga peta, Novi Sad: Matica srpska.
- Fromm, Erich (1975), *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Druga knjiga, Zagreb: Naprijed.
- Jerotić, Vladeta (1989), *Čovek i njegov identitet*, Gornji Milanovac: Dečje novine, Medicinska knjiga.
- Kerković, Aleksandar (1983), *Neki sociološki aspekti nasilja u sportu*, Beograd: Fizička kultura, br. 5.
- Koković, Dragan (1990), *Doba nasilja i sport*, Novi Sad: Sport's World.
- Kovačević, Ivan (1987), *Fudbalski ritual*, Beograd: Gledišta, br. 5–6.
- Kreč, Dejvid; Kračfild, Ričard, S.; Balaki, Igerton, L. (1972), *Pojedinac u društvu*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije.
- Kuvačić, Ivan (1979), *Obilje i nasilje*, Zagreb: Naprijed.
- Lasch, Christopher (1986), *Narcistička kultura*, Zagreb: Naprijed.
- Marcuse, Herbert (1955), *Eros i civilizacija*, Zagreb: Naprijed.
- Maslov, Abraham, H. (1982), *Motivacija i ličnost*, Beograd: Nolit.
- Milošević, Božo (2001), *Uslovi rada kao izvor nasilja u sportu*, Banja Luka: Defendologija, godina IV, br. 10, avgust.
- Moren, Edgar (1983), *Kako izaći iz 20-og stoljeća*, Zabreb: Globus.
- Orwel, George (1977), *Zašto pišem i drugi eseji*, Zagreb: Naprijed.
- Petrović, Krešimir (1983), *Svjetska kriza – položaj i društvena uloga sporta*, Beograd: Ideje, br. 3–4.
- Pušić, Ljubinko (2001), *Urbano okruženje i nasilje u sportu*, Banja Luka: Defendologija, godina IV, br. 10, avgust.
- Simonović, Ljubidrag (1981), *Pobuna robota*, Beograd: Zapis.
- Supek, Rudi (1973), *Društvene predrasude (Socijalno-psihološka razmatranja)*, Beograd: Radnička štampa.
- Šušnjić, Đuro (1990), *Otvoreno i prikriveno nasilje* (Predgovor za knjigu: Dragan Koković, *Doba nasilja i sport*), Novi Sad: Sport's World.
- Toh, Hans (1978), *Nasilnici*, Beograd: Prosveta.
- Živanović, Žika (1975), *Slobodno vreme i fizička kultura*, Beograd: Fizička kultura, br. 2.